

1977.

AMIN, SAMIR

**Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?**

AMIN, SAMIR

Izlazak iz krize kapitalizma ili iz kapitalizma u krizi?

Kapitalizam, epizoda u povijesti

Princip beskrajne akumulacije koji definira kapitalizam istoznačan je s eksponencijalnim rastom, a ovaj, poput raka, vodi u smrt. John Stuart Mill, koji je to prepoznao, zamišljao je da će neko “stacionarno stanje stvari” dovesti do kraja tog iracionalnog procesa. John Maynard Keynes dijelio je taj optimizam Razuma. Nijedan od njih, međutim, nije bio adekvatno opremljen da shvati kako bi nužno nadilaženje kapitalizma trebalo biti ostvareno. Nasuprot tome, shvativši značaj tada nove klasne borbe, Marx je bio sposoban zamisliti opoziv moći kapitalističke klase, koja je danas koncentrirana u rukama vladajuće oligarhije.

Akumulacija, koja je istoznačna s pauperizacijom, daje objektivni okvir za borbu protiv kapitalizma. Ali akumulacija se prvenstveno izražava kroz rastući kontrast između obilja društava u centru svjetskoga sustava koja profitiraju od imperijalističke rente, i bijede društava podčinjenih periferija. Ovaj konflikt tako postaje središnja os alternative između “socijalizma i barbarstva”.

Povijesno je “realno postojeći” kapitalizam povezan sa sukcesijom oblika akumulacije kroz razvlaštenje, ne samo na svome početku (“prvobitna akumulacija”) nego na svakom stupnju razvoja kapitalističkog sustava. Jednom istinski uspostavljen, ovaj “atlantski” kapitalizam težio je osvojiti svijet, preoblikovao ga je na osnovi permanentnog razvlaštenja osvojenih regija koje su u toku tog procesa postale dominiranim periferijama sustava.

Ova “pobjednička” globalizacija pokazala se nesposobnom nametnuti se u održivom obliku. Svega pola stoljeća nakon svoga trijumfa (za koji se činilo da inaugurira “kraj povijesti”), ovaj model doveden je u pitanje revolucijom ruske semi-periferije i (pobjedničkim) pokretima oslobođenja u Aziji i Africi, koji zajedno čine povijest dvadesetog stoljeća – prvi val borbi za emancipaciju radnikâ i narodâ.

Akumulacija kroz razvlaštenje nastavlja se pred našim očima u kasnom modernom kapitalizmu suvremenih “oligopola”. U centru, monopolitičke rente – čiji su korisnici oligopolističke plutokracije – istoznačne su s razvlaštenjem cjelokupne produktivne baze društva. Na periferiji, pauperizirajuće razvlaštenje manifestira se u eksproprijaciji seljaka i pljački prirodnih resursa regija o kojima je riječ. Obje prakse predstavljaju esencijalne

stubove strategija ekspanzije kasnog kapitalizma “oligopola”.

U tom smislu, “novo agrarno pitanje” postavljam u srce izazova za dvadeset i prvo stoljeće. Razvlaštenje seljaka (u Aziji, Africi i Latinskoj Americi) najvažniji je suvremeni oblik tendencije prema pauperizaciji (u smislu koji je Marx pripisao tom “zakonu”) povezane s akumulacijom. Njezina implementacija ne može se odvojiti od strategija imperijalističke potrage za rentom i strategija prisvajanja rente od strane “oligopola”, s bio-gorivima ili bez njih. Iz toga deduciram da će razvoj borbi na terenu i odgovori koji će kroz te borbe biti formulirani na pitanje o budućnosti seljačkih društava Juga (skoro polovice čovječanstva) uvelike odrediti kapacitete radnikâ i narodâ da ostvare napredak na putu stvaranja autentične civilizacije oslobođene dominacije kapitala, za koju ne vidim drugog imena osim socijalizma.

Pljačka prirodnih resursa Juga, koju zahtijeva održavanje modela rasipničke potrošnje u isključivu korist društava obilja Sjevera, uništava svaki izgled za razvoj vrijedan tog imena za narode koji su njome pogođeni, pa stoga predstavlja drugi aspekt pauperizacije svjetskih razmjera. U tom smislu, “energetska kriza” nije niti proizvod smanjenih količina određenih resursa nužnih za proizvodnju (nafta, očito), niti ishod destruktivnih učinaka trenutno postojećih oblika proizvodnje i potrošnje koji ovise o visokoj potrošnji energenata. Taj opis – koji nije netočan – propušta nadići razinu banalnih i neposrednih činjeničnih dokaza. “Energetska kriza” proizvod je volje “oligopola” i kolektivnog imperijalizma koji ima za cilj osigurati monopol pristupa prirodnim resursima planete, bili oni oskudni ili ne, na način koji odgovara imperijalističkoj renti. Bilo da iskorištavanje tih resursa ostaje identično današnjem (rasipničko i energetske rastrošno), bilo da se podvrgne mjerama u prilog “očuvanja okoliša” i nekim novim korektivima. Iz toga deduciram da će ekspanzionistička strategija kasnog kapitalizma “oligopola” neminovno kolidirati s rastućim otporom nacija Juga.

Trenutačna kriza stoga nije niti financijska kriza niti suma većega broja sistemskih kriza, nego kriza imperijalističkog kapitalizma “oligopola”, čija je ekskluzivna i superiorna moć u opasnosti da opet bude dovedena u pitanje borbama narodnih klasa i nacija dominirane periferije, čak i onih za koje se danas čini da predstavljaju prvenstveno “tržišta u usponu”. Kriza je uje-

John Maynard Keynes

dno i kriza hegemonije Sjedinjenih Država. Uzeti u cjelini, sljedeći fenomeni nerazmrsvio su međusobno isprepleteni: kapitalizam “oligopola”, politička moć oligarhija, barbarska globalizacija, financijalizacija, hegemonija SAD-a, militarizacija načina sprovedbe globalizacije u korist “oligopola”, propadanje demokracije, pljačka prirodnih resursa planete, i odustajanje od bilo kakvog razvoja za Jug.

Istinski izazov stoga je sljedeći: hoće li te borbe konvergirati i tako otvoriti put – ili puteve – za dugo putovanje prema globalnom socijalizmu? Ili će ostati razdvojene, ili se čak međusobno ometati, pa time postati nedjelotvorne, i inicijativu prepustiti kapitalizmu “oligopola”?

Od jedne duge krize do druge

Financijski kolaps u rujnu 2008. vjerojatno je iznenadio konvencionalne ekonomiste, zagovornike “vesele globalizacije”, a neke među fabrikatorima liberalnog diskursa, trijumfalnih još od “pada Berlinskog zida”, prisilio je na pribjegavanje prostodušnjem rječniku od onoga na koji su navikli. Ako taj događaj, međutim, mene nije iznenadio – očekivao sam ga (naravno, nisam predvidio njegov točan datum) – to je iz jednostavnog razloga što za mene predstavlja tek etapu u razvoju duge krize starećeg kapitalizma, krize koja je započela još sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Uputno je vratiti se prvoj dugoj krizi kapitalizma, koja je presudno odredila tok dvadesetog stoljeća, jer paralele između etapa razvoja ovih kriza zapanjujuće su.

Industrijski kapitalizam, koji je bio tako trijumfalan u devetnaestom stoljeću, od 1873. ulazi u krizu. Profittne stope su padale, zbog razloga koje je naglasio Marx. Kapital je reagirao dvostrukim potezom koncentracije i globalizirane ekspanzije. Novi su monopoli pored profita konfiscirali i rentu kao dodatak na masu dodane vrijednosti stečene eksploatacijom radništva. Produbili su kolonijalno pokoravanje planete. Te strukturne transformacije omogućile su novi rast profita. Dovele su do “*belle époque*” – od 1890. do 1914. – što je period globalizirane dominacije kapitala u vlasništvu financijaliziranih monopola. Dominantni diskurs tog vremena hvalio je kolonizaciju (“civilizacijsku misiju”) i opisivao globalizaciju kao istoznačnu s mirom, za što je pridobivena i radnička socijaldemokracija.

AMIN, SAMIR

*Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?*

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2010.

Međutim, “*belle époque*”, proglašena “krajem povijesti” od strane ideologa tog vremena, okonačla je Prvim svjetskim ratom, što je samo Lenjin predvidio. Razdoblje koje je uslijedilo, i trajalo sve do nakon Drugoga svjetskog rata, bilo je razdoblje “ratova i revolucija”. Godine 1920., pošto je ruska revolucija (“slaba karika” sustava) izolirana nakon propasti nade u revoluciju u srednjoj Evropi, kapital financijaliziranih monopola, protivno svim izgledima, restaurirao je sustav “*belle époque*”. Riječ je o restauraciji, svojedobno prokazanoj od strane Keynesa, koja je neposredno ishodište financijskog kolapsa iz 1929. i Velike depresije do koje je ovaj doveo. Depresija je trajala sve do početka Drugoga svjetskog rata.

“Dugo dvadeseto stoljeće” – od 1873. do 1990. – stoga je ujedno stoljeće razvoja prve duboke i sistemske krize starećeg kapitalizma (do te mjere da je Lenjin mislio da predstavlja “najviši stadij kapitalizma”), ali i stoljeće prvog trijumfnog vala antikapitalističkih revolucija (Rusija, Kina) i anti-imperijalističkih pokreta Azije i Afrike.

Druga sistemska kriza kapitalizma započela je 1971. napuštanjem konvertibilnosti dolara u zlato, skoro u godinu točno stoljeće nakon početka prve. Profitne stope, stope ulaganja i stope rasta pale su (i nikad se više nisu vratile na razine iz perioda 1945. – 75.). Kapital je na taj izazov odgovorio slično kao i za vrijeme prethodne krize, dvostukim potezom koncentracije i globalizacije. Tako kapital uspostavlja strukture koje su karakteristične za drugi “*belle époque*” financijske globalizacije (1990. – 2008.), omogućujući oligopolističkim grupama izvlačenje monopolističke rente. Isti je diskurs pratio i ovaj proces: “tržište” jamči prosperitet, demokraciju i mir; ponovno se govori o “kraju povijesti”. Ponavlja se i logička svrstavanja, ovoga puta u obliku pristajanja evropskih socijalista uz novi liberalizam. Međutim, ovaj novi “*belle époque*” od samoga je početka praćen ratom, ratom Sjevera protiv Juga, ratom započetim 1990. Baš kao što je prva financijalizirana globalizacija dovela do 1929., tako je druga proizvela 2008. Dosegnuli smo dakle taj ključni trenutak koji najavljuje novi val “ratova i revolucija”. Činjenica da vladajuće sile ne zamišljaju išta drugo osim restauracije sistema kakav je bio prije financijskog sloma to čini samo još izvjesnijim.

Analogije između ovih dugih, sistemskih kriza starećeg kapitalizma doista su zapanjujuće. Ipak, postoje i razlike čija je politička važnost nezanemariva.

Izlazak iz krize kapitalizma ili iz kapitalizma u krizi?

Iza financijske krize leži sistemska kriza kapitalizma oligopola

Suvremeni kapitalizam prije svega kapitalizam je “oligopola” u punom smislu te riječi (što je kapitalizam dosad uvijek bio samo djelomično). Pod time mislim na to da “oligopoli” sami upravljaju proizvodnjom ekonomskog sistema u njegovoj cjelini. “Financijalizirani” su u smislu da samo oni imaju pristup tržištima kapitala. Financijalizacija monetarnom i financijskom tržištu – *njihovu* tržištu, na kojemu se “oligopoli” međusobno natječu – jamči status dominantnog tržišta, tržišta koje onda oblikuje i upravlja i tržištima rada i robâ.

Globalizirana financijalizacija izražava se transformacijom vladajuće buržoaske klase koja je postala rentijerska plutokracija. Oligarsi nisu samo Rusi, kao što se i suviše često pretpostavlja, nego u još puno većoj mjeri Amerikanci, Evropljani i Japanci. Propadanje demokracije neminovan je rezultat te koncentracije moći u isključivu korist “oligopola”.

Novi oblik kapitalističke globalizacije koji odgovara toj transformaciji – za razliku od onoga koji je karakterizirao prvu “*belle époque*” – također je važno specificirati. Izrazit ću to u jednoj rečenici: prelazak s mnogih imperijalizama (imperijalističke sile u permanentnom međusobnom sukobu) na kolektivni imperijalizam trijade (SAD, Evropa i Japan).

Monopoli koji se javljaju kao odgovor na prvu krizu profitne stope konstituirali su se na temeljima koji su dodatno osnažili nasilne kompeticije među vodećim imperijalističkim silama toga vremena i doveli do oružanog sukoba koji započinje 1914. Sukob se nastavlja kroz razdoblje versajskog mira i Drugi svjetski rat, sve do 1945. To je ono što smo Giovanni Arrighi, André Gunder Frank, Immanuel Wallerstein i ja još sedamdesetih godina opisali kao “tridesetogodišnji rat”, a to je pojam koji su drugi zatim preuzeli.

U opreci s time, drugi val oligopolističke koncentracije, započet sedamdesetih, konstituirao se na potpuno drugoj osnovi, unutar okvira sustava koji sam opisao kao “kolektivni imperijalizam” trijade (SAD, Evropa i Japan). U toj novoj imperijalističkoj globalizaciji dominacija središta više se ne vrši kroz monopol industrijske proizvodnje (kao što je dotad bio slučaj), nego drugim

sredstvima (kontrola tehnologija, finansijskih tržišta, pristupa prirodnim resursima planete, kontrola informacija i komunikacije, oružja masovnog uništenja). Ovaj sustav, koji sam opisao kao “apartheid na globalnoj razini” podrazumijeva permanentni rat protiv nepokornih država i naroda periferije, rat koji je započet još 1990. nastupanjem vojne kontrole Sjedinjenih Država i njima potčinjenih NATO saveznika nad svijetom.

Prema mojoj analizi, financijalizaciju tog sustava nemoguće je razdvojiti od njegova jasnog oligopolističkog aspekta. Povezuje ih fundametalno organska relacija. Ovo gledište, međutim, nije rasprostranjeno ni u ekspanzivnoj literaturi konvencionalnih ekonomista, ni u većini kritičkog pisanja o trenutačnoj krizi.

Sistem u cjelini odsad se nalazi u poteškoćama

Činjenice su jasne: finansijski kolaps već proizvodi ne tek “recesiju”, nego pravu, duboku depresiju. Pored toga, druge dimenzije krize sustava izbile su na površinu javne svijesti još i prije izbijanja finansijske krize. Poznate su nam sve etikete – energetska kriza, prehrambena kriza, ekološka kriza, klimatske promjene. Brojne analize ovih aspekata suvremenih izazova proizvode se na dnevnoj bazi, neke od njih na najvišoj kvalitativnoj razini...

Ipak, ostajem kritičan spram tog modusa tretiranja sistemске krize kapitalizma koji pretjerano izolira različite dimenzije istoga problema. Stoga bih različite “krize” redefinirao kao fasete istoga izazova – izazova koji predstavlja sustav suvremene kapitalističke globalizacije (bila ona liberalna ili ne), utemeljene na principu imperijalističke rente na globalnoj razini, a u korist plutokracije “oligopola” imperijalističke trijade.

Prava bitka vodi se na odlučujućem terenu između “oligopola” koji teže proizvesti i očuvati uvjete koji im dozvoljavaju prisvajanje imperijalističke rente i svih njihovih žrtava – radnika svih zemalja Sjevera i Juga, naroda podčinjenih periferija, osuđenih da napuste sve izglede na razvoj koji bi bio vrijedan tog imena.

Izlazak iz krize kapitalizma ili iz kapitalizma u krizi?

Ovu formulu predložili smo André Gunder Frank i ja još 1974. godine.

Analiza koju smo razvili vezano uz veliku novu krizu, za koju smo tada vjerovali da je započela, dovela

André Gunder Frank

nas je do ključnog zaključka da će kapital odgovoriti na izazov novim valom koncentracije na temelju kojega će zatim nastaviti u smjeru golemih dislokacija. Kasniji razvoj ovo je u velikoj mjeri potvrdio. Naslov naše intervencije na konferenciji organiziranoj od strane *Il Manifesto-a* u Rimu 1974. (“Ne čekajmo 1984.”, uz referencu na rad Georgea Orwella, tom prilikom izvučenog iz zaborava) pozivao je radikalnu ljevicu toga vremena da se odrekne svake strategije pripomoći kapitalu u potrazi za “izlaskom iz krize” u korist strategija koje bi bile usmjerene na “izlazak iz kapitalizma u krizi”.

Ovom smjeru analize ostao sam tvrdoglavo vjeran i zbog toga se ne kajem. Predložio sam konceptualizaciju novih oblika dominacije od strane imperijalističkih središta utemeljenih na novim modelima kontrole koji su zamijenili stare monopole nad isključivo industrijskom proizvodnjom. Uspon zemalja obično zvanih “tržištima u usponu” to je i potvrdio. Novu globalizaciju koja se izgrađuje opisao sam kao oblik “apartheida na globalnoj razini”, a pod time mislim na militarizirano upravljane planetom kojim se u novim uvjetima perpetuirala polarizacija koju je nemoguće odvojiti od ekspanzije “realno postojećeg kapitalizma”.

Drugi val emancipacije naroda: “remake” dvadesetog stoljeća ili nešto bolje od toga?

Ne postoji alternativa socijalističkoj perspektivi

Suvremenim svijetom upravljaju oligarhije – finansijske oligarhije SAD-a, Evrope i Japana, koje dominiraju ne samo ekonomskim životom, nego i političkim i svakodnevnim životom. Ruske oligarhije, koje ruska država pokušava kontrolirati, stvorene po uzoru na njih. Statokracija u Kini. Autokracije (ponekad skrivene iza privida izbornih demokracija “niskog intenziteta”) upisane u globalni sustav drugdje dijelom svijeta.

Upravljanje suvremenom globalizacijom od strane ovih oligarhija nalazi se u krizi.

Oligarhije Sjevera teže tome da ostanu na moći i kad kriza završi. Ne osjećaju se ugrožene. Nasuprot tome, fragilnost moći autokracija Juga jasno je vidljiva. Model globalizacije koji je trenutno na snazi stoga je ranjiv. Hoće li ga dovesti u pitanje pobuna Juga, kao što je bio slučaj u prethodnom stoljeću? Vjerojatno da, ali to bi bio samo razlog za tugu. Jer čovječanstvo će se moći posvetiti putu u socijalizam – jedinoj humanoj alternativni

AMIN, SAMIR

Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2010.

kaosu – tek kada moć oligarhija, njihovih saveznika i sluga, bude poražena u zemljama Sjevera i u zemljama Juga.

Živio internacionalizam narodâ nasuprot kozmopolitanizmu oligarhija!

Je li ponovno uspostavljanje kapitalizma financijaliziranih i globaliziranih “oligopola” moguće?

Kapitalizam je “liberalan” po prirodi, ako pod “liberalizmom” ne mislimo na laskavu etiketu koju taj pojam obično asocira, nego na jednostavnu i totalnu sprovedbu dominacije kapitala ne samo nad radom, nego nad svim aspektima društvenog života. Ne može postojati “tržišno gospodarstvo” (što je vulgarni izraz za kapitalizam) bez “tržišnog društva”. Kapital tvrdoglavo teži jednom jedinom cilju: novcu. Akumulaciji zbog akumulacije same. Marx, a poslije njega i drugi kritički mislioci poput Keynesa, to su savršeno dobro razumijeli. Međutim, ne i naši konvencionalni ekonomisti, uključujući one na ljevici.

Ovaj model totalne i isključive dominacije kapitala bezobzirno je nametnut od strane vladajućih klasa tokom prethodne duge krize koja je trajala do 1945. Samo trostruka pobjeda demokracije, socijalizma i nacionalnih oslobođenja narodâ omogućila je između 1945. i 1980. zamjenu tog modela permanentnog kapitalističkog ideala konfliktnim supostojanjem triju socijalno reguliranih modela: države blagostanja zapadnih socijalnih demokracija, “realno postojeći” socijalizam Istoka i popularni nacionalizmi Juga. Propadanje i kolaps ovih modela omogućio je povratak ekskluzivne dominacije kapitala, ovog puta opisane kao neoliberalna faza kapitalizma.

Povezao sam taj novi “liberalizam” s nizom novih aspekata za koje mi se čini da opravdavaju oznaku “senilni kapitalizam”. Moja knjiga istoimenog naslova, objavljena 2001., po svemu sudeći je među vrlo rijetkima toga vremena koja – daleko od toga da globalizirani i financijalizirani neoliberalizam smatra “krajem povijesti” – analizira sistem starećeg kapitalizma kao nestabilan, osuđen na konačan kolaps, i to upravo zbog stupnja njegove financijalizacije (njegove “Ahilove pete”, kako sam tada napisao).

Konvencionalni ekonomisti ostali su dosljedno gluhi za svako propitivanje njihove vlastite dogme. Do

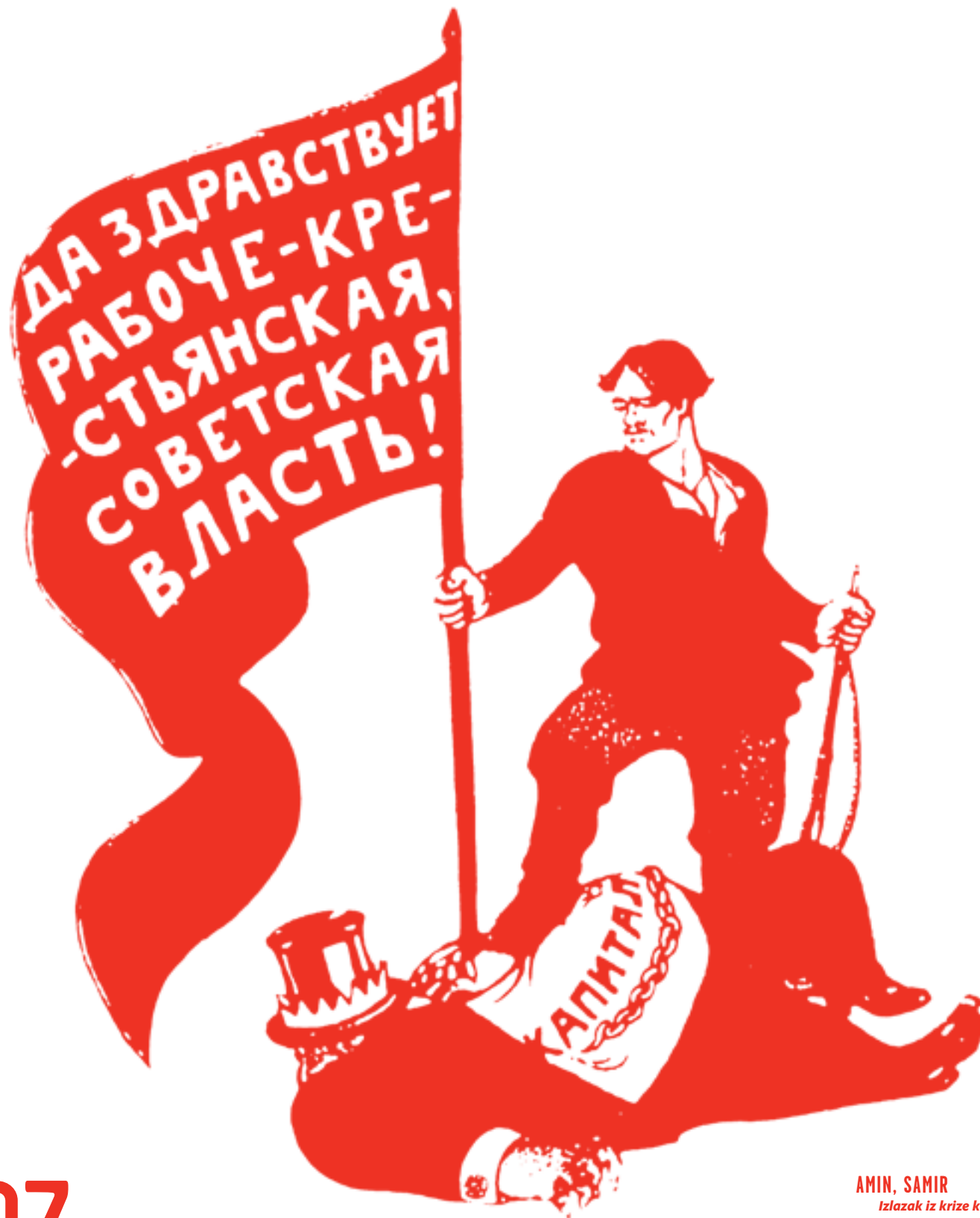
te mjere da su ostali nesposobni predvidjeti financijski kolaps 2008. Oni koje mediji opisuju kao “kritičke” ekonomiste teško da zaslužuju taj opis. Čak i Joseph Stiglitz ostaje uvjeren da je sistem takav kakav jest – globalizirani i financijalizirani liberalizam – moguće popraviti uz svega nekoliko manjih zahvata. Amartya Sen propovijeda moralnost bez hrabrosti da “realno postojeći” kapitalizam počne promišljati onakav kakav on nužno jest.

Socijalne katastrofe koje bi ostvarenje liberalizma – “permanentne utopije kapitala”, kako sam jednom napisao – uzrokovalo, izazvalo je pojavu raširene nostalgije za recentnijom i udaljenijom prošlošću. Ali ta i slične vrste nostalgije ne mogu odgovoriti na postojeće izazove. One su proizvod osiromašenog kritičkog teorijskog mišljenja koje je postepeno samo sebe udaljilo od svake mogućnosti razumijevanja internih proturječja i ograničenja sustava uspostavljenog poslije 1945., pa su mu se i njegove erozije, zastranjenja i kolapsi morali činiti nepredvidivim kataklizmama.

Međutim, u praznini koju su stvorile ove regresije kritičkog teorijskog mišljenja, svijest o novim dimenzijama systemske krize civilizacije uspjela je ipak pronaći svoj put. Ovdje mislim na ekološki pokret. Međutim, Zeleni koji su tvrdili da se razlikuju radikalno i od Plavih (konzervativaca i liberala) i od Crvenih (socijalista) našli su se u slijepoj ulici jer su propustili povezati ekološku dimenziju izazova s radikalnom kritikom kapitalizma.

Sve je stoga bilo podešeno da zajamči trijumf – zapravo efemeran, ali percipiran kao “konačan” – alternative zvane “liberalna demokracija”. Bijedna vrsta mišljenja – istinsko ne-mišljenje – koje ignorira Marxov presudni argument o neuspjehu buržoaske demokracije da prizna da oni koji odluke donose nisu isti oni kojih se te odluke na koncu tiču. Oni koji odlučuju i profitiraju od slobode koju omogućuje kontrola nad vlasništvom danas plutokrati su kapitalizma “oligopolâ”, a države su njihovi dužnici. Silom prilika, radnici i narodi pritom jedva su nešto više od pukih žrtava. Liberalni nonsens možda se u jednome trenutku i mogao činiti vjerodostojnim, bar na kratko vrijeme, kao posljedica diverzija sustava uspostavljenog poslije 1945. Mizerija prevladajućih dogmi tada više nije bila u stanju razumjeti izvore krize. Liberalna demokracija se tako mogla činiti “najboljim od svih mogućih sustava”.

Danas vladajuće sile, one iste koje nisu bile u stanju predvidjeti ništa, užurbano rade na restauraciji istog

AMIN, SAMIR
*Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2010.

323

sustava. Njihov mogući uspjeh, kao što je bio slučaj i s uspjesima konzervativaca iz 1920-ih (koje je Keynes prokazao, bez da je to izazvalo mnogo odjeka u to doba), samo će pogoršati razmjere proturječja koji leže u korijenu financijskog kolapsa iz 2008.

Ništa manje nije ozbiljna činjenica da su ekonomisti na "ljevici" odavno prigrlili osnovna načela vulgarne ekonomike i prihvatili pogrešnu ideju da su tržišta racionalna. Isti ekonomisti svoje napore fokusirali su na definiranje uvjeta za realizaciju te tržišne racionalnosti, i time napustili Marxa koji je otkrio iracionalnost tržišta s gledišta radnika i narodâ, a to je perspektiva koja se sada proglašava "zastarjelom". Prema ovoj "ljevičarskoj" perspektivi, kapitalizam je fleksibilan, prilagođava se zahtjevima napretka (tehnološkog, pa čak i socijalnog) ako ga se ograniči na pravi način. Ovi "ljevi" ekonomisti nisu bili spremni razumjeti da je kriza koja je izbila bila neizbježna. Još su manje spremni suočiti se s izazovima pred kojima se većina ljudi nalazi zbog krize. Kao i drugi vulgarni ekonomisti, pokušat će štetu popraviti bez razumijevanja da je potrebno krenuti drugim putem da bi se imalo ikakvog izgleda za uspjeh – putem koji vodi ka nadilaženju fundamentalne logike kapitalizma. Umjesto da traže izlaze iz kapitalizma, oni misle da je moguće jednostavno za sobom ostaviti *krizu* kapitalizma.

Kriza hegemonije SAD-a

Nedavni summit G20 u Londonu u travnju 2009. označava početak procesa "rekonstrukcije svijeta". A možda nije slučajnost da su usred buke i komešanja brzo uslijedili i summit NATO-a, desne ruke suvremenog imperijalizma, i intenziviranje NATO-ova vojnog angažmana u Afganistanu. Permanentni rat Sjevera protiv Juga mora se nastaviti.

I prije smo znali da će vlade trijade – SAD-a, Evrope i Japana – nastaviti slijediti isključivi cilj obnove sustava kakav je postojao prije rujna 2008., pa ne treba previše ozbiljno shvaćati intervencije od strane predsjednika Obame i Gordona Browna s jedne i Sarkozyja i Merkel s druge strane. U obje varijante cilj je bio zabaviti publiku. Deklarativne razlike, naglašene od strane medija, ali bez realne supstance, isključivo su proizvod potrebe dotičnih vođa da se prikažu u najboljem mogućem svjetlu pred naivnim javnim mnijenjem. "Preoblikovati kapitalizam", "učiniti moralnim financijske operacije": takve i slične grandiozne deklaracije, sve samo da bi se izbjeglo

stvarno pitanje. Upravo zato obnova sustava, koja nije nemoguća, neće riješiti nijedan problem, nego će samo dodatno pogoršati razmjere krize. "Stiglitzova komisija", sazvana od strane Ujedinjenih naroda, dio je iste strategije varanja javnosti. Naravno, drugo se od oligarha koji kontroliraju stvarnu moć i njihovih političkih dužnika ne može ni očekivati. Gledište koje sam razvio, a koje stavlja naglasak na nerazmrsivu isprepletenost dominacije "oligopola" s nužnom financijalizacijom upravljanja svjetskom ekonomijom, potvrđeno je rezultatima summita G20.

Zanimljivija je činjenica da su pozvane vođe "tržišta u usponu" odlučili ostati nijemi. Jedna jedina inteligentna rečenica izgovorena je tokom cijelog tog dana velikog spektakla, i to od strane kineskog predsjednika Hu Jintaoa, koji je "usput", uz (podrugljiv?) smiješak i bez velikog inzistiranja, primijetio da je potrebno razmotriti stvaranje globalnog financijskog sustava koji ne bi bio utemeljen na dolaru. Neki komentatori to su odmah – ispravno – povezali s Keynesevim prijedlozima iz 1945.

Ova "primjedba" označava grubo buđenje i trenutak suočavanja s činjenicom da je kapitalistički sustav "oligopola" nerazmrsivo povezan s krizom hegemonije SAD-a koja je ozbiljno dovedena u pitanje. Ali tko će ju zamijeniti? Definitivno ne "Evropa" koja ne postoji neovisno o, niti izvan atlanticizma. Niti ima ambicija da postane samostalna, kao što je summit NATO-a još jednom potvrdio. Kina? Ta "prijetnja" koju mediji ponavljaju *ad nauseam* (nova "žuta opasnost") da bi opravdali atlantski savez nema realne osnove. Kinesko vodstvo zna da njihova zemlja ne raspolaže takvim sredstvima, niti oni gaje takve ambicije. Kineska strategija ograničava se na promicanje nove globalizacije bez hegemonije – nešto što ni SAD ni Evropa ne drže prihvatljivim.

Vjerojatnost moguće evolucije u tom smjeru opet ovisi o zemljama Juga. Nije slučajnost da UNCTAD predstavlja jedinu instituciju pod krovom UN-a koja je poduzela inicijative koje se fundamentalno razlikuju od onih "Stiglitzove komisije". Nije slučajnost ni da se generalni tajnik UNCTAD-a, Tajlandanin Supachai Panitchpakdi, dotad smatran savršenim liberalom, u izvještaju pod naslovom "Globalna ekonomska kriza" u ožujku 2009. usudio predložiti realistične ideje koje čine dio drugog vala "buđenja Juga".

Sa svoje strane, Kina je – na postupan i kontroliran način – počela graditi alternativan regionalni financijski

sustav oslobođen dolara. Takve i slične alternative na ekonomskoj razini dovršavaju promicanje političkog saveza Šangajske grupe (Shanghai Cooperation Organization), koja predstavlja veliku zapreku ratobornosti NATO-a.

NATO summit, koji je održan u isto vrijeme u travnju 2009., podržao je odluku Washingtona da ne započne s postupnim vojnim povlačenjem, nego da povećava razmjere svog vojnog angažmana, uvijek iznova pod promašenom izlikom “rata protiv terorizma”. Predsjednik Obama ulaže sav svoj talent u spašavanje Clintonova i Bushova programa nametanja globalne vojne kontrole, što je jedini način da se produže dani ugrožene hegemonije SAD-a. Obama je skupio bodove bezuvjetnom predajom Sarkozyjeve Francuske – krajem gaullizma – koja je ponovno stupila pod vojno zapovjedništvo NATO-a, što bi bilo teško zamislivo pod Bushovom vladavinom, kada je Washington govorio prvenstveno bez inteligencije, ali ne i bez arogancije. Štoviše, Obama je postupio upravo poput Busha kada je, ignorirajući evropsku nezavisnost, dijelio lekcije o tome kako bi Turskoj trebalo biti dopušteno pristupanje Evropskoj uniji!

Prema drugom valu pobjedonosne borbe za emancipaciju radnikâ i narodâ

Jesu li mogući novi napredci u borbama za emancipaciju narodâ?

Političko upravljanje globalnom dominacijom kapitala “oligopola” nužno je obilježeno ekstremnim nasiljem. Jer da bi zadržale status društava obilja države imperijalističke trijade odsad su prisiljene ograničiti drugima pristup prirodnim resursima planete. Ova nova nužnost leži u korijenu militarizacije globalizacije koju sam drugdje opisao kao “imperij kaosa” (naslov moje knjige iz 2001.), što je izraz koji su potom i drugi preuzeli.

Sukladno “Washingtonskom projektu” vojne kontrole nad planetom i vođenju “preventivnih ratova” pod izlikom “rata protiv terorizma”, NATO se samoprikazuje kao “predstavnik međunarodne zajednice”, i time marginalizira UN – jedinu insituciju koja ima pravo predstavljati se na taj način.

Naravno, ove ciljeve nemoguće je otvoreno priznati. Da bi ih se maskiralo, sile o kojima je riječ odlučile

su instrumentalizirati diskurs o demokraciji i dodijeliti si “pravo na intervenciju” ne bi li tako osigurale “poštivanje ljudskih prava”!

Istovremeno, apsolutna moć novih oligarhijskih plutokracija izdubila je supstancu iz praksi građanske demokracije. U prijašnja vremena bilo je potrebno pregovaranje između različitih socijalnih stranaka hegemonijskog bloka da se reproducira moć kapitala. Nasuprot tome, novi politički menadžment društvom kapitalizma “oligopola”, uspostavljen sustavnom depolitizacijom, doveo je do uspona nove političke kulture “konsenzusa” (modelirane po uzoru na SAD), koja aktivnog građana – uvjet autentične demokracije – zamjenjuje konzumentom i pasivnim promatračem političkih zbivanja. Ovaj “liberalni virus” (što je naslov jedne moje druge knjige iz 2005.) ukida mogućnost otvaranja prema mogućim alternativnim izborima i zamjenjuje ih konsenzusom koji je u cijelosti fokusiran isključivo na poštivanje proceduralne, izborne demokracije.

Propadanje i kolaps triju gorespomenutih društvenih modela ishodište je ove drame. Prvi val borbi za emancipaciju sada je za nama, drugi još nije pokrenut. U sumraku koji ih dijeli moguće je razabrati “čudovišta”, kao što je napisao Gramsci.

Na Sjeveru su ovi razvoji uzrokovali gubitak stvarnog smisla demokratske prakse. Ova regresija je maskirana je pretenzijama takozvanog “postmodernog” diskursa, prema kojemu su nacije i klase odstupile s pozornice i politički prostor prepustile “individui” koja sada postaje aktivnim subjektom društvene transformacije.

Na Jugu druge iluzije dominiraju političkom sferom. Iluzija kapitalističkog, nacionalnog i autonomnog razvoja, koji bi bio dio procesa globalizacije, prevladava među vladajućim i srednjim klasama “tržišta u usponu”, a pokreće ju iskustvo neposrednih uspjeha zadnjih desetljeća. Ili nostalgična (para-etnička ili para-religijska) iluzija o prošlosti u zemljama koje su isključene iz ovog procesa.

Još gore je da su ovi razvoji osnažili opće prigrljivanje “ideologije konzumacije” i ideju da se napredak mjeri kvantitativnim porastom potrošnje. Već je Marx pokazao da način proizvodnje determinira način konzumacije, a ne obrnuto, kao što tvrde vulgarni ekonomisti. Ono što se pritom gubi iz vida perspektiva je humanističke i superiorne racionalnosti, osnove za socijalistički projekt. Gigantski potencijal koji primjena znano-

AMIN, SAMIR
*Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2010.

325

sti i tehnologije nudi cijelome čovječanstvu, a koji bi mogao pospješiti cvjetanje individuâ i društavâ i na Sjeveru i na Jugu, potraćen je njegovim podčinjevanjem logici bezgranične potrage za akumulacijom kapitala. Još gore, kontinuirani napredak društvene produktivnosti rada povezan je sa zapanjujućom uporabom mehanizma pauperizacije (vidljivih na globalnoj razini, između ostalnog i na totalnom napadu na seljačka društva), kao što je već Marx shvatio.

Prigrbljivanje ideološkog otuđenja koje kapitalizam uzrokuje ne pogađa samo društva obilja imperijalističkih centara. Narodi periferije, koji su većinom odsječeni od pristupa prihvatljivim razinama potrošnje, a zasljepljeni aspiracijama da konzumiraju kao opulentni Sjever, gube svijest o činjenici da logika historijskog kapitalizma ekstenziju ovog modela na cijeli svijet čini nemogućom.

Stoga možemo razumjeti zašto je finansijski kolaps iz 2008. isključivo posljedica zaoštavanja unutar-njih proturječa svojstvenih akumulaciji kapitala. Samo intervencija sila koje predstavljaju pozitivnu alternativu može ponuditi perspektive prema putevima izlaza iz kaosa uzrokovanog zaoštavanjem unutarnjih proturječa sistema. (U tom duhu, suprotstavio sam “revolucionarni put” modelu nadilaženja povijesno zastarjelog sustava putem “dekadencije”). A pri trenutačnom stanju stvari, pokreti socijalnog protesta, njihovu vidljivom rastu unatoč, u odsutnosti koherentnog političkog projekta koji bi bio dorastao izazovima, u cjelini uzeti ostaju nesposobni dovesti u pitanje društveni poredak povezan s kapitalizmom “oligopola”.

S tog gledišta, trenutačna situacija bitno je različita od one, koja je prevladavala 1930-ih kada su se snage socijalizma sukobljavale s fašističkim strankama, što je na koncu dovelo do nacizma, New Deala i narodnih frontova.

Produbljenje krize neće se dati izbjeći, čak ni u slučaju da ponovna uspostava dominacije kapitala “oligopola” potencijalno uspije, što nije nemoguće. U ovoj situaciji mogućnost radikalizacije borbi nije nevjerođotjna hipoteza, iako zapreke ostaju značajne.

U zemljama trijade takva bi radikalizacija implicirala da je na agendi eksproprijacija “oligopola”, što se čini nevjerođotnim u bližoj budućnosti. Sukladno tome, hipotezu prema kojoj – kaos uzrokovanim krizom unatoč – stabilnost društava trijade neće biti dovedena u pi-

tanje, nije moguće tek tako odbaciti. Postoji ozbiljna opasnost “*remakea*” vala emancipacijskih borbi iz dvadesetog stoljeća, a to znači da će sustav biti doveden u pitanje samo na nekim od njegovih periferija.

Druga faza “buđenja Juga” (naslov još jedne moje knjige, objavljene 2007., koja donosi čitanje perioda Bandunga kao prve faze tog buđenja) sada predstoji. U najboljem slučaju, postignuti napredci ostvareni u tim uvjetima mogli bi imperijalizam prisiliti na povlačenje, na odustajanje od dementnog i kriminalnog projekta uspostave vojne kontrole nad svijetom. U tom slučaju, demokratski pokreti u zemljama centra sustava mogli bi pozitivno doprinijeti uspjehu ove strategije neutralizacije. Štoviše, propast imperijalističke rente od koje profitiraju društva Sjevera, uzrokovana reorganizacijom međunarodne ravnoteže u korist Juga (posebno Kine) mogla bi pomoći buđenju socijalističke svijesti. S druge strane, društva Juga mogla bi se naći suočena s istim izazovima kao u prošlosti, a to bi bila situacija koja bi rezultirala istim ograničenjima njihovu napredovanju.

Novi internacionalizam radnika i narodâ nužan je i moguć

Historijski kapitalizam za različite ljude predstavlja različite stvari, s tom jednom pouzdanom konstantom da i dalje traje. On međutim predstavlja samo kratku zgradu u povijesti. Fundamentalno dovođenje u pitanje kapitalizma – što naši suvremeni mislioci ne smatraju ni “mogućim” ni “poželjnim” – ipak predstavlja neizbježan uvjet za emancipaciju dominiranih radnika i narodâ (onih periferije, tj. 80% čovječanstva). A te dvije dimenzije nerazmrsivo su isprepletene jedna s drugom. Neće biti izlaza iz kapitalizma isključivo snagom borbe narodâ Sjevera, niti isključivo snagom borbi narodâ Juga. Izlaza iz kapitalizma će biti samo ako se te dvije dimenzije izazova spoje jedna s drugom. Daleko je od “izvjesnog” da će se to i dogoditi. U tom slučaju, međutim, kapitalizam će biti napušten uništenjem same civilizacije (prelaskom s onu stranu *nelagode*, da se poslužimo Freudovom terminologijom), a možda i života na planeti. Scenarij “*remakea*” dvadesetog stoljeća ostaje ispod praga zahtjeva za obvezivanjem čovječanstva na dugi put tranzicije prema globalnom socijalizmu. Liberalna katastrofa zahtijeva obnovu radikalne kritike kapitalizma. To je izazov s kojim je suočen projekt trajne konstrukcije/rekonstrukcije internacionalizma radnika

i narodâ nasuprot kozmopolitanizma oligarhijskog kapitala.

Izgradnja ovog internacionalizma moguća je samo putem novih, uspješnih, revolucionarnih iskoraka (poput onih započetih u Latinskoj Americi i Nepal), koji otvaraju perspektivu nadilaženja kapitalizma.

U zemljama Juga borba država i nacija za dogovornom globalizacijom bez hegemonija – suvremeni oblik od-vezivanja (*de-linking*) – uz podršku organizaciji zahtjeva popularnih klasa može obuzdati i ograničiti moć “oligopola” imperijalističke trijade. Demokratske snage u zemljama Sjevera moraju poduprijeti tu bitku. “Demokratski” diskurs kakav nam se nudi (i koji je, kako stvari stoje, prihvaćen od strane većine ljevice), “humanitarne” intervencije koje se sprovode u njegovo ime, kao i mizerna praksa pružanja “humanitarne pomoći”, izbjegavaju stvarno suočavanje s ovim izazovom.

U zemljama Sjevera “oligopoli” sada upravljaju upravo svim onim oblicima “općeg dobra” čije upravljanje ne bi smjelo biti prepušteno partikularnim privatnim interesima (ova kriza podcrtala je katastrofalne rezultate takvog pristupa). Autentična ljevica mora se usuditi zacrtati nacionalizaciju kao prvi neizbježan korak u socijalizaciji “oligopola” putem produbljivanja demokratske prakse. Trenutačna kriza omogućuje začecje moguće kristalizacije zajedničke fronte socijalnih i političkih snaga koje bi objedinile sve žrtve ekskluzivne moći vladajućih oligarhija.

Prvi val borbi za socijalizam, onaj dvadesetog stoljeća, pokazao je granice evropske socijaldemokracije, komunizama Treće internacionale i popularnih nacionalizama Bandung ere, propadanje i kolaps njihovih socijalističkih ambicija. Drugi val, onaj dvadesetiprvog stoljeća, mora iz toga izvući lekcije. A posebno važna lekcija je da socijalizacija ekonomskog upravljanja mora biti povezana s produbljivanjem demokratizacije društva. Neće biti socijalizma bez demokracije, ali ni demokratskog napretka izvan socijalističke perspektive.

Ovi strateški ciljevi pozivaju nas na promišljanje izgradnje “konvergencije u raznolikosti” (referiram se ovdje na formulu kojom se služi Svjetski forum alternativa) oblika organizacije i borbi podčinjenih i izrabljivanih klasa. Moja namjera svakako nije u startu osuđivati ni podudarnosti u oblicima organizacije s onima iz tradicija socijaldemokracije, komunizma i popularnih nacionalizama, tamo gdje na svoj način iz njih proizlaze,

niti pak one oblike organizacije koji od tih tradicija jasno odstupaju.

U skladu s tom perspektivom, čini mi se nužnim promisliti obnovu kreativne vrste marksizma. Marx nikad nije bio toliko koristan i nužan za razumijevanje i transformaciju svijeta. Danas je to u još većoj mjeri nego što je bio jučer. Biti marksist u tom duhu znači krenuti od Marxa, a ne stati s njim, ili s Lenjinom ili Maom, kao što su zamišljali i činili mnogi historijski marksisti prethodnog stoljeća. Marxu treba priznati ono što mu pripada: inteligenciju da započne moderno kritičko mišljenje, kritiku kapitalističke stvarnosti, kritiku njezinih političkih, ideoloških i kulturnih reprezentacija.

Kreativni marksizam mora težiti za obogaćivanjem tog kritičkog mišljenja *par excellence*. Ne smije se boriti integritati sve doprinose kritičkoj refleksiji, u svim područjima, uključujući i ona koja su krivo proglašeni “stranima” tom projektu u dogmama historijskog marksizma prošlosti.

Teze iznesene u ovome poglavlju razvijene su u mojoj knjizi pod naslovom *La crise, sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise* (Paris: Editions Le Temps des Cerises, 2009).

S engleskoga preveo Stipe Ćurković

327

AMIN, SAMIR
Izlazak iz krize kapitalizma
ili iz kapitalizma u krizi?

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2010.